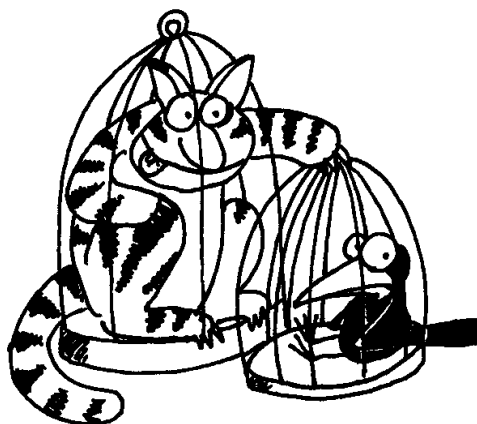

Paweł Pawlaczyk

WŁAŚCIWY STAN OCHRONY – CEL, CZY IDÉE FIXE?

Favourable Conservation Status
– an objective or an idée fixe?

ABSTRAKT: Właściwy stan ochrony siedliska przyrodniczego lub gatunku to pojęcie wprowadzone dyrektywą siedliskową. Osiągnięcie i utrzymanie właściwego stanu ochrony dyrektywa ta stawia sobie za cel. Pojęcie właściwego stanu ochrony oryginalnie odnosi się do zasobów gatunku lub siedliska w dużych obszarach, jak region biogeograficzny czy państwo. Celem ochrony pojedynczego obszaru Natura 2000 jest wówczas maksymalne przyczynienie się do uzyskania tak rozumianego właściwego stanu ochrony na szczeblu krajowym. Często bywa też używane pojęcie „właściwego stanu ochrony gatunku/siedliska w obszarze Natura 2000” lub „właściwego stanu ochrony konkretnego płatu siedliska/stanowiska gatunku”. Wymaga to jednak ostrożności interpretacyjnej. Pojęcie „właściwego stanu ochrony”, a także procedura planowania ochrony przyrody, która osiągnięcie takiego stanu stawia za cel, jest użyteczne jako sposób konkretyzacji i obiektywizacji planowania. Nie powinno jednak być używane w sposób mechaniczny i automatyczny, gdyż zbyt sztywne ich interpretowanie może planowaniu ochrony przyrody przynieść więcej szkody niż pożytku.

SŁOWA KLUCZOWE: właściwy stan ochrony, dyrektywa siedliskowa, cele ochrony, środki ochrony, ustalenia planistyczne, Natura 2000, planowanie ochrony przyrody

ABSTRACT: The notion of Favourable Conservation Status of a habitat or a species was introduced by the Habitats Directive. The directive aims at achieving and maintenance of favourable conservation status. Originally, the notion of favourable conservation status pertains to a species or habitat resources in large areas such as a biogeographical region or a state. Thus, a conservation objective for a single Natura 2000 site is a maximum contribution to reach the so understood favourable conservation status on a countrywide level. Fairly often used is also the notion of “favourable conservation status for a species/habitat in a Natura 2000 site” or “favourable conservation status for a given plot of a species habitat/location”. This, however, requires a cautious interpretation. The notion of “favourable conservation status” as well as the procedure of conservation planning which aims at achieving of such status, are useful as a way of crystallization and objectivization of planning. They should not, however, be used in a mechanical and automatic manner since excessively stiff interpretation thereof may bring more harm than benefit to nature conservation planning.

KEYWORDS: Favourable Conservation Status, Habitats Directive, conservation objectives, conservation measures, Natura 2000, management planning

1. Pojęcie „właściwego stanu ochrony”

Podstawowe pojęcie dla sieci Natura 2000 to stan ochrony siedliska przyrodniczego lub gatunku. Stan ochrony jest syntetyczną charakterystyką „stanu zachowania” przedmiotu ochrony, uwzględniającą jego trendy i cechy jego zasobów, jak i zewnętrzne oddziaływania na gatunek/siedlisko. Istotne jest, czy stan ochrony gatunku/siedliska przyrodniczego jest „właściwy”, czy też nie.

Formalna definicja właściwego stanu ochrony siedliska przyrodniczego brzmi: *„jest to suma oddziaływań na siedlisko przyrodnicze i jego typowe gatunki, mogąca w dającej się przewidzieć przyszłości wpływać na naturalne rozmieszczenie, strukturę, funkcje lub przeżycie jego typowych gatunków na terenie kraju lub państw członkowskich Unii Europejskiej lub naturalnego zasięgu tego siedliska, przy której naturalny zasięg siedliska przyrodniczego i obszary zajęte przez to siedlisko w obrębie jego zasięgu nie zmieniają się lub zwiększają się, struktura i funkcje, które są konieczne do długotrwałego utrzymania się siedliska, istnieją i prawdopodobnie nadal będą istniały oraz typowe dla tego siedliska gatunki znajdują się we właściwym stanie ochrony* (Dyrektywa... 1992)

Podobnie, formalna definicja właściwego stanu ochrony gatunku brzmi: *jest to suma oddziaływań na gatunek, mogąca w dającej się przewidzieć przyszłości wpływać na rozmieszczenie i liczebność jego populacji na terenie kraju lub państw członkowskich Unii Europejskiej lub naturalnego zasięgu tego gatunku, przy której dane o dynamice liczebności populacji tego gatunku wskazują, że gatunek jest trwałym składnikiem właściwego dla niego siedliska, naturalny zasięg gatunku nie zmniejsza się ani nie ulegnie zmniejszeniu w dającej się przewidzieć przyszłości oraz odpowiednio duże siedlisko dla utrzymania się populacji tego gatunku istnieje i prawdopodobnie nadal będzie istniało* (Dyrektywa... 1992).

Odtworzenie i/lub utrzymanie tak rozumianego właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków z załączników dyrektywy siedliskowej jest celem stawianym przez

dyrektywę (Dyrektywa... 1992, art. 2.2), a także przedmiotem okresowego, obowiązkowego raportowania przez państwa członkowskie UE (Dyrektywa... 1992, art. 17). Wypracowano (European Commission 2011) praktyczną macrycę ewaluacyjną do oceny stanu ochrony, bazującą na założeniu, że:

1. W trójstopniowej skali „właściwy (FV) – niezadowolający (U1) – zły (U2)” oceniane są: dla siedlisk przyrodniczych – zasięg, powierzchnia, struktura (w tym typowe gatunki) i procesy, perspektywy ochrony siedliska w przyszłości; dla gatunków – zasięg, populacja, jakość i powierzchnia dogodnego siedliska, perspektywy ochrony gatunku w przyszłości.
2. Stan ochrony jest właściwy gdy wszystkie parametry ocenione zostaną na FV

Za pomocą tej metody wszystkie państwa UE oceniły stan ochrony występujących na ich terytoriach gatunków i siedlisk przyrodniczych w 2007 r., a obecnie przygotowują weryfikację tych ocen wg stanu na 2013 r.

Mimo że pojęcie „właściwego stanu ochrony” nie występuje w dyrektywie ptasiej, próbuje się je stosować także do ptaków na analogicznych zasadach.

To właśnie doprowadzenie wszystkich gatunków i typów siedlisk przyrodniczych do tak rozumianego właściwego stanu ochrony (w praktyce kontrolowane przez doprowadzenie do takiego stanu tych gatunków i typów siedlisk, które uznano za zagrożone i ujęto w dyrektywach) jest celem ochrony przyrody stawianym w Unii Europejskiej.

2. „Stan ochrony” na szczeblu lokalnym

Praktyczna przydatność macrycy ewaluacyjnej do oceny stanu ochrony siedlisk i gatunków na poziomie kraju lub regionu geograficznego, wraz z zapotrzebowaniem na obiektywne kryteria do wyrażania celów ochrony dla konkretnych obszarów chronionych, populacji gatunków lub płatów siedlisk, prowokuje do

zastosowania podobnego podejścia także do oceny:

- stanu gatunku na konkretnym stanowisku /stanu konkretnego płatu siedliska przyrodniczego,
- lokalnych zasobów, np. do zasobów gatunku/siedliska przyrodniczego w obszarze Natura 2000.

Oczywiście, nie może wówczas być oceniany parametr „zasięg” (nie da się analizować zasięgów w skali lokalnej), ale pozostała część europejskiej matrycy może być zazwyczaj¹ – choć z pewnymi, omówionymi dalej trudnościami – przeniesiona na metodę oceny stanu gatunków lub ekosystemów na poziomie lokalnym.

Podejście takie zastosowano w wielu państwach Unii Europejskiej (por. Polak i Saxa 2005, Asferg 2007, Zingstra et al. 2009), m. in. w monitoringu przyrodniczym gatunków i siedlisk przyrodniczych prowadzonym od 2006 r. w Polsce (Cierlik et al. 2008, 2010, 2012).

W Polsce kryteria określania stanu ochrony gatunku/siedliska przyrodniczego w obszarze Natura 2000 określone zostały dodatkowo w rozporządzeniach Ministra Środowiska:

- z dnia 17 lutego 2010 r. w sprawie sporządzenia projektu planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000,
- z dnia 30 marca 2010 r. w sprawie sporządzenia projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000

Zgodnie z (jednakowymi) załącznikami do tych rozporządzeń:

Stan ochrony gatunku w obszarze Natura 2000 jest scharakteryzowany parametrami populacja, siedlisko, szanse zachowania gatunku, ocenianymi w skali: FV = właściwy, U1 = niezadowolający, U2 = zły. W przypadku braku danych zapisuje się XX = nieznan.

Parametr 1: „populacja” ocenia się wg następującej skali:

• FV (właściwy):

Liczebność jest stabilna w dłuższym okresie (mogą występować naturalne fluktuacje) oraz populacja wykorzystuje potencjalne możliwości obszaru, oraz struktura wiekowa, rozrodczość i śmiertelność prawdopodobnie nie odbiegają od normy.

• U1 (niezadowolający):

Liczebność wykazuje powolny trend spadkowy lub jest znacznie niższa od potencjalnych możliwości obszaru lub struktura, rozrodczość albo śmiertelność są antropogenicznie zaburzone.

• U2 (zły):

Liczebność wykazuje silny trend spadkowy lub struktura wiekowa, rozrodczość i śmiertelność są zaburzone w sposób zagrażający powstaniem takiego trendu w najbliższej przyszłości.

Parametr 2: „siedlisko” ocenia się wg następującej skali:

• FV (właściwy):

Wielkość wystarczająco duża i jakość odpowiednio dobra dla długoterminowego przetrwania gatunku.

• U1 (niezadowolający):

Wielkość i jakość siedliska antropogenicznie pogorszona tak, że nie jest optymalna dla gatunku.

• U2 (zły):

Wielkość zdecydowanie zbyt mała lub jakość niewątpliwie niezapewniająca długoterminowego przetrwania gatunku.

Do oceny populacji oraz do oceny wielkości i jakości siedliska stosuje się odrębne dla każdego gatunku zestawy wskaźników, przyjęte na podstawie wiedzy naukowej do celów państwowego monitoringu przyrodniczego. Dla roślin i zwierząt z dyrektywy siedliskowej odpowiednie metodyki już zaproponowano (GIOŚ 2013), natomiast dla siedlisk ptaków są wciąż przedmiotem prac (Rejt i Figarski 2011). Mierzą one wielkość dostępnego dla gatunku

¹ Wyjątkiem są np. gatunki, których populacje funkcjonują na rozległym obszarze, wymagając przestrzeni większej niż ‘poziom lokalny’ – np. duże ssaki drapieżne, gatunki wędrowne, gatunki funkcjonujące w silnie powiązanej metapopulacji a nie w silnie wyodrębniających się populacjach lokalnych; por. rozdz. 3.

siedliska (czy jest wystarczająca do przetrwania gatunku?) oraz jego jakość. Wskaźniki są oczywiście różne dla różnych gatunków – mogą charakteryzować np. ilość miejsc do rozmnażania się, dostępność pokarmu, dostępność schronień jakich potrzebuje gatunek itp. Wskaźniki powinny z jednej strony wyrażać te cechy populacji, które świadczą o jej „zdrowiu i witalności”, a z drugiej strony wyrażać te cechy siedliska gatunku, o których wiemy, że są kluczowe dla jego przetrwania.

Parametr 3: „szanse zachowania gatunku”
ocenia się wg następującej skali:

• FV (właściwy):

Brak istotnych negatywnych oddziaływań i nie przewiduje się większych zagrożeń w przyszłości, nie obserwuje się negatywnych zmian w populacji i siedlisku. Zachowanie gatunku w perspektywie 10-20 lat jest niemal pewne.

• U1 (niezadowolający):

Zachowanie gatunku w perspektywie 10-20 lat nie jest pewne, ale jest prawdopodobne, o ile uda się zapobiec istniejącym negatywnym oddziaływaniom i przewidywanym umiarkowanym zagrożeniom.

• U2 (zły):

Zachowanie gatunku w perspektywie 10-20 lat będzie bardzo trudne, silne negatywne zmiany w populacji i siedlisku lub przewidywane znaczne zagrożenia w przyszłości (praktycznie nie do wyeliminowania).

Łączna ocena stanu ochrony jest ustalana na podstawie parametrów wg schematu OneOut-AllOut, czyli na poziomie najgorszego z nich.

Stan ochrony siedliska przyrodniczego w obszarze Natura 2000 jest scharakteryzowany parametrami: powierzchnia siedliska; struktura i funkcja; szanse zachowania siedliska, ocenianymi – podobnie jak dla gatunków - w skali: FV = właściwy, U1 = niezadowolający, U2 = zły. W przypadku braku danych zapisuje się XX = nieznan.

Parametr 1: „powierzchnia siedliska”
ocenia się wg następującej skali:

• FV (właściwy):

Nie zmniejsza się, nie jest antropogenicznie pofragmentowana.

• U1 (niezadowolający):

Wykazuje powolny trend spadkowy lub jest antropogenicznie pofragmentowana.

• U2 (zły)

Wykazuje szybki trend spadkowy lub jest silnie antropogenicznie pofragmentowana.

Występowania siedliska w formie rozproszonych wydzielen uwarunkowanych warunkami siedliskowymi (np. rzeźbą terenu) nie uznaje się za antropogeniczną fragmentację.

Parametr 2: „struktura i funkcja”
ocenia się wg następującej skali:

• FV (właściwy)

W dobrym stanie, brak znaczących zaburzeń, zachodzą typowe dla siedliska procesy ekologiczne, stan typowych gatunków właściwy, różnorodność biologiczna związana z siedliskiem niezubożona.

• U1 (niezadowolający)

Niewielkie zaburzenia, np. nieoptymalne zagospodarowanie, niewielkie zubożenie strukturalne, zaburzenie typowych dla siedliska procesów ekologicznych, zubożenie różnorodności biologicznej, upośledzenie funkcji, niezadowolający stan niektórych typowych gatunków.

• U2 (zły)

Istotne, głębokie zaburzenia, np. brak właściwego zagospodarowania, zubożenie strukturalne, brak typowych dla siedliska procesów ekologicznych, głębokie zubożenie różnorodności biologicznej, utrata funkcji, zły stan typowych gatunków lub wyraźne zubożenie ich zestawu.

Do oceny struktury i funkcji siedliska stosuje się odrębne dla każdego gatunku zestawy wskaźników, przyjęte na podstawie wiedzy naukowej do celów państwowego monitoringu przyrodniczego (GIOŚ 2013). Zestaw tych wskaźników może być inny dla każdego typu siedliska przyrodniczego (dostosowany do jego specyfiki ekologicznej), choć wiele wskaźników dla różnych siedlisk jest podobnych albo nawet takich samych. Część wskaźników charakteryzuje warunki, w jakich funkcjonuje siedlisko przyrod-

nicze (np. warunki wodne, formy użytkowania), a część charakteryzuje bezpośrednio strukturę siedliska przyrodniczego..

Parametr 3: „szanse zachowania siedliska” ocenia się wg następującej skali:

• FV (właściwy)

Brak zagrożeń i negatywnych trendów. Zachowanie siedliska w stanie nie pogorszonym w perspektywie 10-20 lat jest niemal pewne.

• U1 (niezadowolający)

Zachowanie siedliska w stanie nie pogorszonym w perspektywie 10-20 lat nie jest pewne, ale jest prawdopodobne, o ile uda się zapobiec istniejącym zagrożeniom.

• U2 (zły)

Zachowanie siedliska w stanie nie pogorszonym w perspektywie 10-20 lat będzie bardzo trudne: zaawansowane procesy recesji, silne negatywne trendy lub znaczne zagrożenia.

Łączna ocena stanu ochrony jest ustalana na podstawie parametrów, według schematu One-Out-AllOut, podobnie jak dla gatunków.

Nieco inny sposób rozumienia „stanu ochrony gatunku” i „stanu ochrony siedliska przyrodniczego” na szczeblu lokalnym (nadleśnictwa) przyjęto w dotychczasowej praktyce prognoz oceny oddziaływania planów urządzania lasu na środowisko. W prognozach nie określa się w ogóle samego stanu ochrony w skali stopniowej, analizuje się natomiast wpływ realizacji planu urządzania lasu na kryteria, które umożliwiłyby uznanie stanu ochrony za „właściwy”. Kryteriami tymi dla siedliska przyrodniczego są:

1. Naturalny zasięg i powierzchnia siedliska przyrodniczego w obrębie tego zasięgu są stałe lub zwiększają się,
2. Struktura drzewostanów i funkcje konieczne dla długotrwałego zachowania siedliska przyrodniczego istnieją i prawdopodobnie będą istnieć nadal,
3. Stan ochrony typowych gatunków siedliska przyrodniczego jest korzystny.

Kryteriami dla gatunku są:

1. Liczebność populacji gatunku wskazuje na

to, że sam utrzyma się w długim okresie jako żywotny składnik swoich siedlisk,

2. Naturalny zasięg występowania gatunku nie zmniejsza się,

3. Powierzchnia siedlisk odpowiednich dla rozwoju gatunku nie zmniejsza się.

Niestety, praktyka ta nie jest spójna z rozumieniem „stanu ochrony gatunku/siedliska przyrodniczego” w sensie stosowanym przy planowaniu i monitoringu obszarów Natura 2000. Poza zakresem kryteriów dla siedliska przyrodniczego pozostają: inne niż drzewostan elementy struktury ekosystemu, związana z ekosystemem różnorodność biologiczna i procesy ekologiczne. Poza zakresem kryteriów dla gatunku pozostają jakościowe cechy siedliska gatunku.

3. Problemy związane z różną skalą przestrzenną oceny stanu ochrony

Jeżeli pojęcie właściwego stanu ochrony stosuje się w różnych skalach przestrzennych, to powstaje problem, w jaki sposób przenosić je z jednego poziomu na inny. Jaka część drzewostanów grądu w obszarze powinna być w stanie FV, by stan tego siedliska w obszarze mógł być uznany za FV? W ilu obszarach w Polsce murawy kserotermiczne powinny być we właściwym stanie ochrony, by stan tego siedliska w całym regionie biogeograficznym mógł zostać uznany za właściwy? Jeżeli do oceny używamy metody parametryczno-wskaźnikowej (zob. wyżej), to – przenosząc ocenę na wyższy poziom przestrzenny – czy należy syntetyzować syntetyczne oceny stanu z niższego poziomu, czy też syntetyzować oceny poszczególnych elementarnych wskaźników, by dopiero na ich podstawie określić stan ochrony?

Problem ten nie jest banalny i może być rozwiązywany na różne sposoby. Jedną z możliwości jest pozostawienie rozstrzygnięcia do subiektywnej decyzji eksperckiej – co jest rozwiązaniem dość często stosowanym w praktyce, również często jednak krytykowanym za jego

Tab. 1. Przykładowy algorytm przejścia z ocen wskaźników stanu ochrony w punkcie (drzewostanie) do oceny wskaźników stanu ochrony w obszarze Natura 2000, zaproponowany dla siedliska przyrodniczego grądu subatlantyckiego (9160) (Pawlaczyk 2012).

Tab. 1. Example algorithm for transition from assessment of conservation status indices at a location (treestand) to assessment of conservation status indices at Natura 2000 site, proposed for a habitat of oak-hornbeam forest (9160) (Pawlaczyk 2012).

Wskaźnik Index	Wymóg uznania stanu na stanowisku za właściwy Requirement to consider location status as favourable	Wymóg uznania stanu w obszarze Natura 2000 za właściwy Requirement to consider Nature 2000 site status as favourable
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa	Typowa, właściwa dla grądu (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej)	Na co najmniej 50% stanowisk stan właściwy
Gatunki dominujące w poszczegól- nych warstwach fitocenozy	We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, zach- wane naturalne stosunki ilościowe	Na co najmniej 75% stanowisk stan właściwy
Udział w drzewostanie gatunków li- ściastych (bez wczesnosukcesyjnych)	>90%	Na co najmniej 75% stanowisk stan właściwy
Udział graba	>10% w drzewostanie	Na co najmniej 75% stanowisk stan właściwy
Udział gatunków „wczesnosukce- syjnych” w drzewostanie	<10% ale obecne	Na co najmniej 50% stanowisk stan właściwy
Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	<10%	Na co najmniej 50% stanowisk stan właściwy
Gatunki obce geograficznie w drzewostanie	< 1% i nie odnawiające się	Na co najmniej 90% stanowisk stan właściwy
Martwe drewno (łącznie zasoby w m ³ /ha)	>20m ³ /ha	Średnio w drzewostanach grądów w obszarze powyżej progu dla stanu właściwego
Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości	> 5 szt. / ha	Na co najmniej 25% stanowisk stan właściwy
Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)	>10% udział objętościowy drzew starszych niż 100 lat	Na co najmniej 25% stanowisk stan właściwy
Naturalne odnowienie drzewostanu	Tak, z udziałem graba obfite, reagujące na luki i prześwietlenia	Na co najmniej 25% stanowisk stan właściwy
Struktura pionowa i przestrzenna roślinności	Zróżnicowana	Na co najmniej 50% stanowisk stan właściwy
Inwazyjne gatunki obce w podszy- cie i runie	Brak	Na co najmniej 90% stanowisk stan właściwy
Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie	Co najwyżej pojedynczo	Na co najmniej 75% stanowisk stan właściwy
Zniszczenia runa i gleby związane z pozyskaniem drewna	Brak	Na co najmniej 75% stanowisk stan właściwy
Inne zniekształcenia	Brak	Na co najmniej 90% stanowisk stan właściwy

subiektywizm. Inną możliwością jest zaproponowanie a priori i następnie konsekwentne stosowanie algorytmów oceny. Przykładowo, algorytmy przejścia z poziomu stanowiska na poziom obszaru Natura 2000, zaproponowane dla grądów subatlantyckich (siedlisko przyrodnicze 9160) w monitoringu siedlisk przyrodniczych w Polsce podano w tabeli 1 (za Pawlaczyk 2012), a dla buczyn (siedlisko przyrodnicze

9130) – w tabeli 3. Podejście to, mimo że bardziej powtarzalne, nadal zawiera jednak dozę subiektywizmu, ponieważ bazuje na przyjęciu subiektywnych założeń co do parametrów algorytmu (np. progów procentowych).

Problematyczne jest ocenianie w szczególnej skali przestrzennej, stanu ochrony tych gatunków, które do swojego funkcjonowania potrzebują przestrzeni większej od skali oce-

ny. Np. duże ssaki drapieżne na lądzie, ptaki wędrowne, foki w morzu, ryby wędrowne, w żadnym obszarze o lokalnej skali nie mogą z oczywistych względów zrealizować właściwego stanu ochrony. Można co najwyżej mówić o przydatności danego obszaru do funkcjonowania takiej populacji jako pewnego elementu struktury jej arealu – i takie rozumienie ‘właściwego stanu ochrony w obszarze’ jest wówczas jedynym sensownym, choć nie do końca pozostaje zgodne z matrycą parametrów i wskaźników.

Nieco podobny problem dla siedlisk przyrodniczych jest związany ze skalą przestrzenną zachodzących w nich naturalnych procesów ekologicznych. Elementem naturalnej dynamiki świerczyn górnoreglowych w Europie są najprawdopodobniej wielkopowierzchniowe zaburzenia – rozległe zniszczenia drzewostanów przez wiatrołomy i gradacje kornika – a następnie regeneracja ekosystemu po nich. Właściwy stan ochrony na poziomie regionu biogeograficznego zakłada, że ten proces dynamiki lasu powinien zachodzić – ale dla małego obszaru musi to oznaczać, że okresowe zniszczenie świerkowych drzewostanów górnoreglowych, nawet na całej ich lokalnej powierzchni, nie powinno być oceniane ‘niewłaściwie’ (por. także rozdz. 5).

4. Cel ochrony w obszarze Natura 2000 i przesłanki do planowania działań ochronnych

Zgodnie z art. 6(1) dyrektywy siedliskowej: „Dla specjalnych obszarów ochrony Państwa Członkowskie podejmują konieczne środki ochronne (...) odpowiadające ekologicznym wymaganiom typów siedlisk przyrodniczych, wymienionych w załączniku I, lub gatunków, wymienionych w załączniku II, żyjących na tych obszarach”. Zgodnie z art. 2(2) dyrektywy: „Środki podejmowane zgodnie z niniejszą dyrektywą mają na celu zachowanie lub odtworzenie, we właściwym stanie ochrony,

siedlisk przyrodniczych oraz gatunków dzikiej fauny i flory ważnych dla Wspólnoty”. Zgodnie z art. 1 pkt 1 dyrektywy: „specjalny obszar ochrony oznacza teren mający znaczenie dla Wspólnoty wyznaczony przez Państwa Członkowskie w drodze ustawy, decyzji administracyjnej i/lub umowy, na którym są stosowane konieczne środki ochronne w celu zachowania lub odtworzenia, we właściwym stanie ochrony, siedlisk przyrodniczych i/lub populacji gatunków, dla których teren został wyznaczony”.

Obowiązek ten dotyczy nie tyle osiągnięcia „właściwego stanu ochrony” każdego gatunku i każdego siedliska przyrodniczego w każdym obszarze Natura 2000, w którym taki przedmiot ochrony występuje, co raczej optymalizacji wkładu każdego obszaru Natura 2000 w osiągnięcie właściwego stanu ochrony poszczególnych siedlisk i gatunków w skali kraju.

Zgodnie z rekomendacją Komisji Europejskiej (2012), „Istotne jest rozróżnienie pomiędzy celami ochrony poszczególnych obszarów, a ogólnym celem osiągnięcia właściwego stanu ochrony. Cele ochrony na poziomie ochrony obszaru to zestaw określonych celów, które muszą być osiągnięte w obszarze, aby zapewnić, że obszar przyczynia się w możliwie najlepszy sposób do osiągnięcia właściwego stanu ochrony na odpowiednim poziomie (krajowym lub regionalnym, biorąc pod uwagę naturalny zasięg odpowiednich gatunków lub siedlisk)”.

Zagadnienie zidentyfikowania roli, jaką dany obszar Natura 2000 ma dla osiągnięcia właściwego stanu ochrony poszczególnych siedlisk/gatunków na poziomie biogeograficznym, krajowym czy nawet regionalnym, jest trudne i złożone (por. Louette et al. 2011), wymaga bowiem wiedzy nie tylko o samym obszarze, ale o całych zasobach sieci, a interpretacja nie może być schematyczna.

W kilku krajach UE, w tym w Polsce, przyjęto nieco uproszczone podejście, polegające na tym, że w obszarze Natura 2000 dąży się z założenia do osiągnięcia właściwego stanu

Tab. 2 Żyzna buczyna 9130 w Drawieńskim Parku Narodowym (Fragment obszaru Natura 2000 Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046) – Potencjalne konsekwencje planistyczne niewłaściwego stanu wskaźników struktury i funkcji ocenianych dla drzewostanu (wydzielenia). Źródło: Borusiewicz i Pawlaczyk 2011. Założenia biorą pod uwagę fakt, że rozważany teren jest parkiem narodowym.

Tab. 2 Fertile beech forest 9130 in Drawieński National Park (Part of Natura 2000 site PLH320046). – Potential planning consequences of improper status of structure and function indices assessed for tree stand. Source: Borusiewicz and Pawlaczyk 2011. The assumptions consider the fact that the area in question is a national park.

Parametr Parameter	Wskaźniki Indices	Konsekwencje planistyczne Planning consequences
Powierzchnia siedliska na stanowisku		Antropogeniczna fragmentacja może być przesłanką do planowania przebudowy drzewostanów fragmentujących w kierunku buczyny.
Specyficzna struktura i funkcje	Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa	Nawet negatywna wartość wskaźnika nie jest przesłanką do planowania działań ochronnych – odtwarzanie naturalnej struktury runa należy pozostawiać procesom spontanicznym, ew. kształtując inne cechy ekosystemu.
	Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy	W przypadku dominacji sosny, świerka w drzewostanie – patrz uwagi dot. wskaźnika „gatunki obce ekologicznie”. W przypadku dominacji gatunków sukcesyjnych (brzoza, osika) albo dominacji dębu – najlepiej pozostawić do naturalnej sukcesji. Odtwarzanie naturalnej dominacji w innych warstwach - należy pozostawiać procesom spontanicznym.
	Udział buka w drzewostanie	Negatywna wartość wskaźnika może być przesłanką do planowania cięć na korzyść buka. Jednak, niekiedy nie należy ich planować – gdy inne niż buk gatunki są lokalnie ważne dla różnorodności biologicznej (np. stara, dziuplasta sosna albo brzoza). Także w sytuacji dominacji dębu, unaturalnienie należy pozostawić naturalnym procesom.
	Udział gatunków „wczesnosukcesyjnych” w drzewostanie	W przypadku dominacji lub podwyższonego udziału gatunków wczesnosukcesyjnych – najlepiej pozostawić ten aspekt do naturalnej sukcesji. Gatunki mogą być ważne dla różnorodności biologicznej, np. brzozy dla powstawania zasobów dziupli, osika – dla niektórych owadów. W przypadku braku – uzupełnienie pozostawić procesom naturalnym.
	Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie	Negatywna wartość wskaźnika może być przesłanką do planowania usuwania tych gatunków. Jednak należy brać pod uwagę, że mogą one być ważne dla powiązanej różnorodności biologicznej (zwłaszcza gdy drzewa stare, dziuplaste itd.). Wówczas nie planować ich usuwania i pozostawić unaturalnienie naturalnym procesom, choćby miało trwać dłużej.
	Gatunki obce geograficznie w drzewostanie i podroście	Negatywna wartość wskaźnika może być przesłanką do planowania usuwania gatunku obcego. Jednak, w niektórych miejscach, gatunek obcy może stanowić wartość kulturową lub krajobrazową wymagającą pozostawienia.
	Martwe drewno (łącznie zasoby)	Konsekwentnie pozostawiać drzewa martwe i zamierające, zwł. wszystkie martwe i zamierające buki i dęby.
	Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości	Konsekwentnie pozostawiać drzewa martwe i zamierające, zwł. wszystkie martwe i zamierające buki i dęby.

	Wiek drzewostanu (obecność starodrzewu)	Konsekwentnie czekać na zestarzenie się drzewostanu.
	Naturalne odnowienie buka	Nawet negatywna wartość wskaźnika nie wymaga zwykle planowania działań stymulujących odnowienie; czekać aż spontanicznie pojawi się w przyszłości. Dopiero negatywna ocena w skali całego obszaru Natura 2000 byłaby powodem do przeciwdziałania.
	Struktura pionowa i przestrzenna roślinności	Najlepiej pozostawić unaturalnienie się spontanicznym procesom.
	Inwazyjne gatunki obce w podszyciu i runie	Może być przesłanką do planowania eliminacji gatunku, lecz zależy to od realności ew. działań. Przedyskutować każdy przypadek z zespołem florystycznym. Zwrócić uwagę, by nie planować działań, które mogłyby pogłębić zniekształcenie (np. cięcia prześwietlające drzewostan, zrywka, udostępnienie turystyczne).
	Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym gatunki porębowe, w tym trzcinnik piaskowy, jeżyny	Najlepiej pozostawić unaturalnienie się spontanicznym procesom. Zwrócić uwagę, by nie planować działań, które mogłyby pogłębić zniekształcenie (np. cięcia prześwietlające drzewostan).
	Zniszczenia runa i gleby związane z pozyskaniem drewna	Najlepiej pozostawić unaturalnienie się spontanicznym procesom. Zwrócić uwagę, by nie planować działań, które mogłyby pogłębić zniekształcenie.
	Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Najlepiej pozostawić unaturalnienie się spontanicznym procesom, z wyjątkiem zaśmiecienia – dla którego planować usunięcie śmieci. Zwrócić uwagę, by nie planować działań, które mogłyby pogłębić zniekształcenie.
	Stan kluczowych dla różnorodności biologicznej gatunków lokalnie typowych dla siedliska	Wg potrzeb odpowiednich gatunków – będą zidentyfikowane w operatach ochrony flory i fauny.

ochrony na poziomie obszaru. Osiągnięcie właściwego stanu przedmiotów ochrony, wyrażonego konkretnymi parametrami i wskaźnikami, powinno być co do zasady długofalowym celem planowania ochrony każdego obszaru. Krótkookresowe cele np. planu zadań ochronnych powinny być ustalane w świetle tej długofalowej wizji – tj. powinny być odpowiednio dużym krokiem ku osiągnięciu parametrów i wskaźników właściwego stanu ochrony. Cel mniej wymagający przyjmuje się tylko wtedy, gdy same warunki naturalne obszaru uniemożliwiają doprowadzenie parametrów i wskaźników siedliska do stanu właściwego.

Podejście to jest o tyle użyteczne, że usprawnia i nieco obiektywizuje sposób wnioskowania planistycznego, a przy tym uodparnia proces planowania na rozmaite naciski

i presje ze strony grup społecznych mających interes w tym, by ochrona przyrody nie była zbyt silna. Wyrażenie stanu ochrony za pomocą konkretnych parametrów i wskaźników pokazuje „punkty krytyczne” dla osiągnięcia właściwego stanu gatunków i siedlisk, wskazując na najpilniejsze potrzeby działań ochronnych. Wiele wskaźników można bowiem poprawić za pomocą takich działań. Z drugiej strony jednak, nie powinno być stosowane schematycznie i bezmyślnie, bo dobre planowanie ochrony przyrody nie może jednak polegać na doprowadzaniu jej do sztywno określonego wzorca, a musi uwzględniać lokalną specyfikę poszczególnych obszarów chronionych.

Celem ochrony obszaru Natura 2000 nie jest niewątpliwie doprowadzenie każdego płatu siedliska przyrodniczego i każdego stanowiska ga-

Tab. 3. Kryteria oceny i wskazania do planowania ochrony siedliska przyrodniczego 9130 – żyzne buczyny, proponowane do planowania ochronny podkarpackich obszarów Natura 2000 (oprac. własne)

Tab. 3. Assessment criteria and indications for conservation planning for nature habitat 9130 – fertile beech forest, proposed for conservation planning of Subcarpathian Natura 2000 sites (Author's study)

PARAMETR / Wskaźnik PARAMETER/Index	Kryteria oceny stanu w punkcie/wydziale/leśnym at a location/forest section Do celów monitoringu. Nie jest wymagane osiągnięcie ani stałe utrzymanie stanu FV w każdym punkcie / drzewostanie. For monitoring purposes. Reaching or maintaining FV status is not required for every location/tree stand.		Kryteria stanu FV dla obszaru (stan FV) FV status criteria for a site Cel ochrony (choć niekiedy długofalowy i niemożliwy do osiągnięcia w okresie PZO) Conservation objective (sometimes long term and unfeasible within Conservation Plan)	Możliwości poprawy stanu wskaźnika Possibilities of improving the status of an index Przykładowe środki ochronne, jakie mogą być stosowane Examples of applicable conservation means
	FV (właściwy) (favourable)	U1 (niezadowalający) (unsatisfactory)		
POWIERZCHNIA	N/d	N/d	N/d	Gdyby powierzchnia siedliska systematycznie zmniejszała się – konieczna identyfikacja przyczyn i przeciwdziałanie (konieczna byłaby zmiana sposobu gospodarki leśnej na taki, który zapewnia trwałość istnienia siedliska; może to dotyczyć np. lasów prywatnych). W przypadku fragmentacji: zależnie od indywidualnej sytuacji, może być planowana unaturalniająca przebudowa sztucznych drzewostanów w potencjalnym areale siedliska (np. porolnych, sztucznych sośnin); w pierwszej kolejności tych, które powodują fragmentację siedliska. Może też być też przewidziana ich „samoprzebudowa” drogą naturalnej sukcesji. Można planować długofalowy wzrost areatu siedliska akceptując zalesienia (także w drodze naturalnej sukcesji).
STRUKTURA I FUNKCJA:				
Charakterystyczna kombinacja florystyczna runa* Uwzględniająca lokalną specyfikę obszaru, tj. jeżeli dla obszaru typowy jest np. brak pewnych charakterystycznych gatunków, to nie należy tego traktować jako zniekształcenie.	Typowa, właściwa dla siedliska przyrodniczego (z uwzględnieniem specyfiki regionalnej).	Zniekształcona w stosunku do typowej dla siedliska w regionie.	Zdominowana przez gatunki nietypowe dla buczyn.	Rozpoznanie przyczyn degeneracji fitocenozy i wykluczenie, jeśli tylko to możliwe, czynników ją powodującego. Jeśli stwierdzoną lub potencjalną przyczyną są czynniki antropogeniczne, np. nasadzenia obcych ekologicznie gatunków, wnikanie gatunków obcych buczynom w wyniku przesiewienia - zapobieganie przez odpowiednie modyfikacje gospodarki. Po wyłączeniu czynnika degenerującego, zwykle pozostawienie do unaturalnienia w drodze spontanicznych procesów.

<p>Gatunki dominujące w poszczególnych warstwach fitocenozy* Uwzględniając lokalną specyfikę obszaru</p>	<p>We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym zachowane są naturalne stosunki ilościowe</p>	<p>We wszystkich warstwach dominują gatunki typowe dla siedliska, przy czym są zaburzone relacje ilościowe</p>	<p>W jednej lub więcej warstw dominuje gatunek obcy dla naturalnego zbiorowiska roślinnego</p>	<p>75% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel może być długofalowy, pod warunkiem nie zwlekania z podjęciem stosownych środków. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>W przypadku warstwy drzewostanu – modyfikacja docelowych składów gatunkowych, modyfikacja sposobu wykonywania zabiegów pielęgnacyjnych. Lub pozostawienie do unaturalnienia w drodze spontanicznych procesów. W przypadku pozostałych warstw - rozpoznanie przyczyn degeneracji fitocenoz i wykluczenie, jeśli tylko to możliwe, czynnika ją powodującego (jak wyżej).</p>
<p>Udział w drzewostanie łącznie buka, jodły, jawora, jesionu (w piętrze pogórza w płatach przejściowych do łąk także grabu, lipy)*. W dziesięciokach % wg metodyki opisu taksonyjnego</p>	<p>udział 7 i więcej</p>	<p>udział 5-6</p>	<p>udział 4 i mniej</p>	<p>75% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel w zakresie % powierzchni może być długofalowy. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Modyfikacje docelowych składów gatunkowych, usuwanie gatunków niewłaściwych w zabiegach pielęgnacyjnych. Lub pozostawienie do unaturalnienia w drodze spontanicznych procesów.</p>
<p>Gatunki obce ekologicznie w drzewostanie W dziesięciokach % wg metodyki opisu taksonyjnego</p>	<p>udział do 1</p>	<p>udział 2-5</p>	<p>udział 6 i więcej</p>	<p>90% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel może być długofalowy.</p>	<p>Modyfikacja gospodarki przez zaprzestanie wprowadzania gatunków obcych ekologicznie. Eliminacja gatunków obcych ekologicznie lub pozostawienie do unaturalnienia w drodze spontanicznych procesów.</p>
<p>Gatunki obce geograficznie w drzewostanie i podroście* W dziesięciokach % wg metodyki opisu taksonyjnego</p>	<p>najwyżej miejscami lub pojedynczo i nie odnawiające się</p>	<p>udział 1 i nie odnawiające się</p>	<p>udział 2 lub więcej, lub spontanicznie odnawiające się, niezależnie od udziału</p>	<p>90% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i brak negatywnego trendu oceny wskaźnika.</p>	<p>Jeżeli są wciąż wprowadzane – niezwłoczne zaprzestanie. Eliminacja gatunków obcych. Dopuszczalne pozostawienie, gdy nie są inwazyjne a ich usuwanie byłoby bardziej niekorzystne przyrodniczo niż ich pozostawienie.</p>
<p>Martwe drewno (łącznie zasoby) Liczą się tylko fragmenty drewna > 7 cm grubości</p>	<p>>20m³/ha</p>	<p>10-20 m³/ha</p>	<p><10m³/ha</p>	<p>Srednia wartość w obszarze na poziomie wymaganym stanu FV (rozkład przestrzenny nie musi być równomierny) i brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel w zakresie wartości m³/ha może być długofalowy – termin osiągnięcia zależy od nasilenia procesów wydzielania się drzew. W przypadku lasów w rezerwach i parkach narodowych, za cel należy przyjmować dojrzenie do naturalnego poziomu zasobów martwego drewna, który może być znacznie wyższy. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Konsekwentne pozostawianie posuszu jaloowego. Pozostawianie posuszu czynnego i drzew zamierających 9tu możliwe projektowanie procedur będących kompromisem z potrzebami ochrony lasu). Wyłączanie i pozostawianie nienaruszonych fragmentów drzewostanu podczas cięć rębnych, pozostających następnie do naturalnej starości i rozpadu. Wyłączanie z cięć i z usuwania martwego drewna stref przypotokowych, pozostawianie bez zabiegów innych starych drzewostanów (np. trudno dostępnymi).</p>

<p>Martwe drewno leżące lub stojące >3 m długości i >50 cm grubości *</p> <p>W buczynach w wysokich położeniach, gdzie drzewa nie dorastają do 50 cm grubości, próg 50 cm należy zastąpić progiem w wysokości 50% maksymalnych grubości osiągniętych przez buki w danych warunkach.</p>	<p>> 5 szt. / ha</p>	<p>3-5 szt. / ha</p>	<p>< 3 szt. / ha</p>	<p>Na 25% powierzchni siedliska w obszarze wartość FV i na kolejnych 50% powierzchni siedliska wartość co najmniej U1, jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel w zakresie liczby kłód może być długofalowy – termin osiągnięcia zależny od aktualnej struktury drzewostanów.</p> <p>W przypadku lasów w rezerwach i parkach narodowych, za cel należy przyjmować dojście do naturalnego poziomu zasobów martwego drewna, który może być znacznie wyższy. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Modyfikacje zasad gospodarki zwiększające udział drzewostanów starszych (z drzewami > 50 cm). Konsekwentne pozostawianie martwych i zamierających grubych drzew. Wyłączanie i pozostawianie nienaruszonych fragmentów drzewostanu podczas cięć rębnych, pozostających następnie do naturalnej starości i rozpadu. Wyłączanie z cięć i z usuwania martwego drewna stref przypopokowych, pozostawianie bez zabiegów innych starych drzewostanów (np. trudno dostępnych).</p>
<p>Wiek drzew (obecność starych drzew w strukturze drzewostanów)*</p>	<p>>10% udział drzew starszych niż 100 lat (1 lub więcej w opisie taksacyjnym wydzielenia stanowią takie drzewa)</p>	<p><10% udział drzew starszych niż 100 lat, ale >50% udział drzew starszych niż 50 lat</p>	<p><10% udział drzew starszych niż 100 lat i < 50% udział drzew starszych niż 50 lat</p>	<p>50% wydzieleni drzewostanowych (powierzchniowo) siedliska przyrodniczego spełnia kryteria stanu FV i jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel w zakresie % udziału drzewostanów może być długofalowy – termin osiągnięcia zależny od aktualnej struktury drzewostanów. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Konsekwentne pozostawianie na kolejne pokolenie drzewostanu a następnie do naturalnej śmierci i rozpadu, fragmentów wydzieleni obejmowanych cięciami rębnymi (% do ustalenia w planie, ale nie mniej niż 5% powierzchni zawierającej nie mniej niż 5% masy z chwili rozpoczęcia rębni).</p>
<p>Wiek drzewostanów (udział starych drzewostanów w obszarze)</p> <p>Przez wiek drzewostanu rozumie się wiek gatunku panującego, a w drzewostanach o złożonej strukturze – wiek najstarszego z gatunków stanowiących co najmniej 30% drzewostanu.</p> <p>Przez przeciętny wiek rębności i rozumie się średek przedziału przeciętnych wieków rębności dla gatunku panującego w drzewostanie, dla nadleśnictwa, w którego zasięgu terytorialnym znajduje się drzewostan, wg IUL z 2011 r., rozdział VIII zał. 1.</p>	<p>N/d</p>	<p>N/d</p>	<p>N/d</p>	<p>Drzewostany, których wiek > przeciętny wiek rębności stanowią > 10% powierzchni siedliska i ich udział nie zmniejsza się. Jednocześnie, drzewostany starsze niż 100 lat (w tym KDO) stanowią > 25% powierzchni siedliska i ich udział nie zmniejsza się. Cel w zakresie progowego udziału % drzewostanów może być długofalowy – termin osiągnięcia zależny od aktualnej struktury drzewostanów. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Planowanie urzędzenia lasu.</p>

<p>Naturalne odnowienie gatunków właściwych dla siedliska przyrodniczego</p>	<p>Tak, obecne, obfite odpowiednio do fazy rozwojowej drzewostanu, reagujące na luki i prześwietlenia; przy rębniach nie wymagające uzupełnienia odnowieniem sztucznym więcej niż 10%</p>	<p>Tak, lecz o obniżonej obfitości w stosunku do fazy rozwojowej drzewostanu, słabo reagujące na luki i prześwietlenia (część – lecz < 40% - powierzchni o odpowiednich do rozwoju młodego pokolenia warunkach świetlnych pozostaje bez odnowienia)</p>	<p>Brak, nie powstaje także w lukach i prześwietleniach</p>	<p>50% wydzieleń drzewostanowych (powierzchniowo) siedliska przyrodniczego spełnia kryteria stanu FV, jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika.</p>	<p>Wyjaśnienie przyczyn. Dalsze postępowanie planistyczne zależne od zidentyfikowanego mechanizmu blokującego odnowienia.</p>
<p>Struktura pionowa i przestrzenna roślinności</p>	<p>Zróżnicowana; drzewostan różnowiekowy, o zróżnicowanym przestrzennie zwarciu, zawsze z grupami i kępami starych drzew</p>	<p>Jednolity drzewostan z pojedynczymi drzewami w innym wieku, o jednakowym przestrzennie zwarciu</p>	<p>Zupełnie jednolity i jednolity przestrzennie drzewostan</p>	<p>50% wydzieleń drzewostanowych (powierzchniowo) siedliska przyrodniczego spełnia kryteria stanu FV, jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel w zakresie % powierzchni może być długofalowy – termin osiągnięcia zależy od aktualnej struktury drzewostanów. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Konsekwentne pozostawianie na kolejne pokolenie drzewostanu a następnie do naturalnej śmierci i rozpadu, fragmentów wydzieleń obejmowanych cięciami rębniowymi (% do ustalenia w planie, ale nie mniej niż 5% powierzchni zawierającej nie mniej niż 5% masy z chwili rozpoczęcia rębni).. Docelowo stosowanie rębni złożonych, w szczególności rębni V.</p>
<p>Inwazyjne gatunki obecne w podszycie i runie</p>	<p>Brak</p>	<p>Obecne lecz najwyżej 1 gatunek, nie bardzo silnie ekspansywny</p>	<p>Więcej niż 1 gatunek, albo 1 gatunek bardzo silnie ekspansywny</p>	<p>W zasadzie 90% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. W przypadku niektórych inwazyjnych neofitów (np. masowo występujący na znacznych powierzchniach niecierpek drobnokwiatowy) z osiągnięcia takiego celu trzeba niekiedy będzie zrezygnować, że względu na brak skutecznego, metod zwalczania lub ich bardzo wysoką inwazyjność. jeżeli podejmuje się zwalczanie, to cel należałoby planować do osiągnięcia w okresie PZO. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Rozważyć zwalczanie i usuwanie gatunków obcych (jeśli możliwe). Zapobieganie pogłębianiu się synantropizacji (zasady zapobiegające dalszemu rozwlekaniu gatunków obcych).</p>
<p>Ekspansywne gatunki rodzime (apofity) w runie; w tym gatunki porębowe, w tym trzcinnik piaskowy, jeżyny</p>	<p>Brak (nieekspansywne)</p>	<p>Udział podwyższony, lecz nie bardzo ekspansywne</p>	<p>Silnie ekspansywne</p>	<p>75% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika. Cel w zakresie % powierzchni może być długofalowy. Brak negatywnego trendu powinien być uzyskany w okresie PZO.</p>	<p>Wyjaśnienie przyczyn. Zasady zapobiegające prowokowaniu apofitów do ekspansji.</p>

Zniszczenia runa i gleby związane z pozyskaniem drewna	Brak	Pojedyncze ślady	Liczne ślady	90% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika.	Technologie ograniczające zniszczenia.
Inne zniekształcenia (rozjeżdżenie, wydeptanie, zaśmiecenie)	Brak	Występują lecz mało znaczące	Silne	90% powierzchni siedliska w obszarze w stanie FV i jednocześnie brak negatywnego trendu oceny wskaźnika.	Zapobieganie przyczynom.
Stan kluczowych dla różnorodności biologicznej gatunków lokalnie typowych dla siedliska Dotyczy występujących w obszarze „kluczowych składników różnorodności biologicznej buczyny” – lista indywidualna dla każdego obszaru, nie muszą to być gatunki naturowe.	Stan wszystkich gatunków właściwy (FV)	Stan niektórych gatunków niedowalający (U1)	Stan niektórych gatunków zły (U2)	Wysoka i nie zmniejszająca się zdolność siedliska przyrodniczego do utrzymywania pełnej związanej z nim różnorodności biologicznej.	Odpowiednio do wymagań występujących cennych gatunków. Standardowo: różnicowanie struktury, pozostawianie fragmentów wydzieleń do naturalnej śmierci i rozpadu (5% lub więcej do ustalenia w planie), pozostawianie bez zabiegów stref przypotokowych, odtwarzanie zasobów martwego drewna, strefy chroniące stanowiska szczególnie cennych i wrażliwych gatunków. W razie potrzeby, rezerwatowa ochrona kluczowych miejsc i obszarów.
PERSPEKTYWY OCHRONY				Ustalenia obowiązujących planów oraz stosowane praktyki zapewniają: 1. nie pomniejszanie się powierzchni siedliska, 2. nie zniekształcanie składu gatunkowego drzewostanów siedliska i nie zawężanie ich naturalnego zróżnicowania, 3. trwałość istnienia ekosystemu 4. istnienie co najmniej fragmentów rozwijających się w wyniku procesów naturalnych („powierzchni referencyjnych”), jako punktu odniesienia do oceny skutków działań.	
Zasady oceny stanu siedliska w obszarze:	Zasady oceny stanu siedliska w obszarze:				
1. Dla każdego wskaźnika w ramach parametru „struktura i funkcja” określić w skali FV-U1-U2 ocenę wskaźnika dla obszaru. W przypadku braku możliwości oceny (braku danych) zapisać „XX”.	1. Dla każdego wskaźnika w ramach parametru „struktura i funkcja” określić w skali FV-U1-U2 ocenę wskaźnika dla obszaru. W przypadku braku możliwości oceny (braku danych) zapisać „XX”.				
2. Wyprowadzić zbiorczą ocenę parametru „struktura i funkcja” dla obszaru jako ocenę ekspercką biorącą pod uwagę oceny poszczególnych wskaźników. Ocena nie powinna być lepsza niż najgorsza z ocen wskaźników oznaczonych * (wskaźników kardynalnych). Natomiast pojedyncze niewłaściwe lub złe oceny wskaźników nie oznaczonych * nie muszą pociągać za sobą niewłaściwej lub złej oceny całego parametru.	2. Wyprowadzić zbiorczą ocenę parametru „struktura i funkcja” dla obszaru jako ocenę ekspercką biorącą pod uwagę oceny poszczególnych wskaźników. Ocena nie powinna być lepsza niż najgorsza z ocen wskaźników oznaczonych * (wskaźników kardynalnych). Natomiast pojedyncze niewłaściwe lub złe oceny wskaźników nie oznaczonych * nie muszą pociągać za sobą niewłaściwej lub złej oceny całego parametru.				
3. Ocenę ogólną dla obszaru wyprowadzić z ocen trzech parametrów wg algorytmu z rozporządzenia.	3. Ocenę ogólną dla obszaru wyprowadzić z ocen trzech parametrów wg algorytmu z rozporządzenia.				

tunku do stanu właściwego. Jednak, planowane działania ochronne mogą i powinny zależeć od stanu poszczególnych płatów i stanowisk. Podczas prac nad konkretnym planem, tworzy się często robocze algorytmy wnioskowania planistycznego i planowania (lub nie) ewentualnych działań ochronnych w poszczególnych płatach siedliska przyrodniczego (np. w poszczególnych wydzieleniach leśnych), zależnie od wartości poszczególnych wskaźników. Nie każdy przypadek „niewłaściwego stanu ochrony” musi skutkować podejmowaniem działań na rzecz doprowadzenia przedmiotu ochrony do stanu właściwego metodami ochrony czynnej. W wielu sytuacjach lepiej (i taniej) jest pozostawić to naturalnym procesom (por. tab. 2, tab. 3).

W przypadku obszarów chroniących różne gatunki i siedliska, możemy mieć do czynienia z konfliktem celów dla różnych gatunków i siedlisk. Właściwy stan siedliska przyrodniczego to torfowisko w zasadzie bezleśne, podczas gdy właściwy stan boru bagiennego – to takie samo torfowisko porośnięte lasem. Właściwy stan siedliska derkacza to łąki koszone późno, a elementem właściwego stanu siedliska orlika jest obecność łąk koszonych wcześniej, umożliwiającą ptakom żerowanie. Rozwiązania takich konfliktów (np. odpowiednie strefowanie, albo wybór jednej z możliwych opcji celu) powinny być znalezione w procesie planowania ochrony konkretnego obszaru. Powinny one brać pod uwagę właśnie rolę obszaru w osiągnięciu właściwego stanu ochrony poszczególnych siedlisk i gatunków na poziomie krajowym lub biogeograficznym.

5. Wzorzec właściwego stanu ochrony a dynamika przyrody.

Pojęcie właściwego stanu ochrony zakłada, u samych swoich podstaw, istnienie swego rodzaju wzorca, czyli stanu uprzywilejowanego, który może być nazwany stanem właściwym. Założenie takie nie do końca jest zgodne z dynamicznym charakterem przyrody i zachodzą-

cymi w niej, nawet czysto naturalnymi procesami.

Przypomnieć tu trzeba, że właściwy stan ochrony określonego typu ekosystemu zakłada m. in. zachowanie typowych dla takiego ekosystemu struktur, ale także i procesów. Ponieważ, przynajmniej w naszej części Europy, większość chronionych w sieci Natura 2000 ekosystemów (z wyjątkiem półnaturalnych łąk i pastwisk) ma naturalny charakter i może funkcjonować dzięki procesom naturalnym, bez pomocy człowieka (por. Kuiters et al. 2012, A. Ssymank mat. npbl.), wizja właściwego stanu ochrony takiego typu ekosystemu na poziomie biogeograficznym lub krajowym powinna obejmować m. in. istnienie ściśle chronionych, funkcjonujących dzięki naturalnym procesom, płatów takiego ekosystemu. Natomiast kryteria właściwego stanu ochrony na szczeblu lokalnym powinny być ukształtowane tak, by naturalne procesy, w tym fluktuacje, ale i naturalne zaburzenia i regeneracja po nich, mieściły się w pojęciu „stanu właściwego”. Jest to ważny problem, związany również ze skalą oceny (por. rozdz. 3) – w skali jednego obszaru z powodu naturalnego zaburzenia może „ucierpieć” np. 70% powierzchni siedliska, jednak w skali kraju procent ten jest niewielki. Dlatego warto wypracować taki system zarządzania, który dopuszcza lokalne zaburzenia i nie podejmuje walki o utrzymanie właściwego stanu w skali zbyt małej bo nie ma to sensu i może być wręcz szkodliwe. Dlatego bierne formy ochrony mają swoje miejsce także w ochronie obszarów Natura 2000 (Hußlein et al. 2009, Pawlaczyk 2010, Kuiters et al. 2012), a podejście takie da się pogodzić z założeniem odtwarzania właściwego stanu ochrony.

W przypadku niektórych typów siedlisk przyrodniczych – np. kompleksu siedlisk kamieńcowych na górskich rzekach (3220-3230-3240-6430-91E0), czy kompleksu siedlisk wydm nadmorskich (2110-2120-2130-2140-2170-2190), trudno jest też odnieść pojęcie właściwego stanu ochrony rozumianego lokalnie do poszczególnych typów siedlisk w takiej dynamicznej mozaice. Zasadne byłoby raczej

odnoszenie tego pojęcia do całego dynamicznego kompleksu tych siedlisk przyrodniczych, tj. traktowanie ich jako – zmienne w czasie i przestrzeni, ale trwałe co do swojej obecności – elementy strukturalne jednego ekosystemu.

Dobrego rozwiązania nie znaleziono dla stosowania pojęcia właściwego stanu ochrony do ekosystemów które – powoli ale jednak kierunkowo – ewoluują i podlegają nieuchronnej kierunkowej sukcesji w geologicznej skali czasu (np. starzenie się jezior, torfowisk).

Nie jest wreszcie wcale pewne, że paradygmat osiągnięcia właściwego stanu ochrony gatunków i siedlisk będzie dalej przydatny ochronie przyrody w obliczu powszechnych, ale trudno przewidywalnych zmian klimatycznych, które muszą wywołać zmiany w rozmieszczeniu ekosystemów i gatunków.

6. Konkluzje

Pojęcie właściwego stanu ochrony, a także rozszerzenie tego pojęcia na małe skale prze-

strzenne (stanowisko, drzewostan, obszar Natura 2000) jest w pomocne w sztuce planowania ochrony przyrody. Musi być jednak używane ze świadomością jego różnic znaczeniowych na różnych poziomach organizacji przestrzennej zasobów gatunków i siedlisk. Nie powinno być używane w sposób mechaniczny i automatyczny, gdyż zbyt sztywne interpretowanie go może planowaniu ochrony przyrody przynieść więcej szkody niż pożytku. Parametry i wskaźniki opisujące stan ochrony gatunków i siedlisk są przydatne, ale sztuka planowania ochrony obszaru chronionego nie opiera się tylko na nich. Pojęcie ‘właściwego stanu ochrony’ nie może spełnić formułowanych niekiedy oczekiwań pełnego obiektywizmu w planowaniu ochrony przyrody, wytyczaniu jej celów i oparcia wszystkich założeń (w tym także celów) na naukowych faktach – tak traktowane, zmieniłoby się w swoją karykaturę. Jest to raczej ‘szkielet myślowy’, na którym dopiero może i musi być budowane wnioskowanie planistyczne, z pełnym uwzględnieniem dotychczasowego dorobku sztuki planowania ochrony przyrody.

LITERATURA

- ASFERG T. (Ed.) 2007. Criteria for favourable conservation status in Denmark. Natural habitat types and species covered by the EEC Habitats Directive and birds covered by the EEC Birds Directive.
- BORUSIEWICZ B., PAWLACZYK P. 2011. Metodyka prac terenowych w ekosystemach leśnych Drawieńskiego Parku Narodowego w ramach projektu planu ochrony. TAXUS S.I. i Klub Przyrodników. Mscr. w Drawieńskim Parku Narodowym.
- CIERLIK G., MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., MRÓZ W., PERZANOWSKA J., KRÓL W. 2008. Monitoring gatunków roślin i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych w latach 2006-2007. Biblioteka Monitoringu Przyrody 6 (2008/1): 27-56.
- CIERLIK G., MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., MRÓZ W., PERZANOWSKA J., KRÓL W. 2010. Monitoring gatunków roślin i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych w latach 2006-2009. Biblioteka Monitoringu Przyrody 7 (2010/1): 8-61.
- CIERLIK G., MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., MRÓZ W., PERZANOWSKA J., KRÓL W., BARAN P., ZIĘCIK A. 2012. Monitoring gatunków roślin i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych w latach 2010-2011. Biblioteka Monitoringu Przyrody 10 (2012/2): 9-98.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa. Dziennik Urzędowy UE z 26 stycznia 2010, L20/7.

- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory. Dziennik Urzędowy UE z 22 lipca 1992, L 206, z późn. zm.
- European Commission 2011. Assessment and reporting under Article 17 of the Habitats Directive. Reporting Formats for the period 2007-2012. Mscr.
- European Commission 2012. Commission note on the setting conservation objectives for Natura 2000 sites. Mscr.
- GIOS 2013. Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych. <http://www.gios.gov.pl/siedliska/> dostęp 20.01.2013.
- HUSSLEIN M., KIENER H., KŘENOVÁ Z., ŠOLAR M. 2008 (Eds.). The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference Report, January 2009, Srní, Czech Republic. Nationalpark Bayerischer Wald & Narodni Park Sumava, 76 str.
- KUITERS A.T., KUN Z., MCINTOSH N., POIRTERS, C. VAN APELDOORN R.C., VANCURA V. 2011. Guidelines for the management of wilderness and wild areas in Natura 2000. European Commission, Mscr., 95 str.
- LOUETTE G., ADRIAENS D., ADRIAENS P., ANSELIN A., DEVOS K., SANNEN K., VAN LANDUYT W., PAELINCK D., HOFFMANN M. 2011. Bridging the gap between the Natura 2000 regional conservation status and local conservation objectives. *Journal for Nature Conservation* 19: 224–235.
- PAWLACZYK P. 2010. Ochrona bierna jako jedno z narzędzi ochrony obszarów Natura 2000. *Przegląd Przyrodniczy* 21(2): 10–20.
- PAWLACZYK P. 2012. Grąd subatlantycki (9160). In: MRÓZ W. (Ed.) *Monitoring siedlisk przyrodniczych. Przewodnik metodyczny. Tom III.* GIOS, Warszawa, str. 253-271.
- POLAK, P., SAXA A., (Eds.). 2005. Priaznivy stav biotopov a druhov europskeho vyznamu. ŠOP SR, Banska Bystrica, 736 s.
- REJT Ł., FIGARSKI T. 2011. Siedliska ptaków – przedmiot ochrony w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej* 13,2(27): 136-140.
- ZINGSTRA H., KITNAES K., CVETKOV P., KOVACHEV A., ŠEFER J. (Eds.) 2009. Rukovodstvo za ocenka na blagoprijatno prirodzoščitno c’stojanje za tipove prirodni mestoobitanija i vidove po Natura 2000 w B’lgarija. Mscr, Sofija.

Summary

According to habitats directive, the conservation status of a habitat is a sum of the influences acting on a natural habitat and its typical species that may affect its long-term natural distribution, structure and functions as well as the long-term survival of its typical species. The status is deemed favourable if:

- its natural range and areas it covers within that range are stable or increasing, and
- the specific structure and functions which are necessary for its long-term maintenance exist and are likely to continue to exist for the foreseeable future, and
- the conservation status of its typical species is favourable

Similarly, species conservation status is a sum of the influences acting on the species concerned that may affect the long-term distribution and abundance of its population. It is deemed favourable if:

- population dynamics data on the species concerned indicate that it is maintaining itself on a long-term basis as a viable component of its natural habitats, and
- the natural range of the species is neither being reduced nor is likely to be reduced for the foreseeable future, and
- there is, and will probably continue to be, a sufficiently large habitat to maintain its populations on a long-term basis;

Achieving and/or maintaining the so understood favourable conservation status of habitats and species is set by the Habitats Directive as a goal for all EU member states.

Contemplated in this way, conservation status pertains to the entire habitat or species resources in the entire member state or alternatively, in the biogeographical region. In relation to mandatory reporting on the status of habitats and species, a practice of monitoring has developed, which apply sets of parameters and indices, standardized in general though specific for individual species and types of habitat.

These experiences encourage the application of a similar approach and similar sets of parameters and indices to assessment of the status of habitats and species in a given Natura 2000 site or even in a particular location. Among others, this approach was assumed in the monitoring of habitats and species in Poland, also for planning the conservation of Natura 2000 sites in Poland.

Practical application of “Favourable Conservation Status”, including its transfer to lower levels of organization than biogeographical region/state (such as Natura 2000 site, habitat patch, species location) is useful since it streamlines and objectivizes planning reasoning and at the same time makes the planning process resistant to pressures from various social groups whose business is nature conservation being not too strong. On the other hand however, significant interpretation problems arise, such as:

- What are the relations between “conservation status at a location”, “conservation status at Natura 2000 site” and “conservation status in the state/biogeographical region”? For example, which part of habitat patches at Natura 2000 site should be proper to be recognized as favourable in the entire site?
- How to use the notion of “favourable conservation status” to dynamic complexes of habitats such as dune habitats?
- How to ensure translation of conservation objectives for individual Natura 2000 sites into an overall objective – favourable conservation status in the state/biogeographical region? Should it be required in each Natura 2000 site to bring all habitats and species to favourable conservation status as it appears from Polish planning algorithm?
- How to reconcile the objective defined as static with the dynamic character of nature? How to incorporate the natural, often unpredictable processes that we would like to have in the protected areas, into the notion of “favourable conservation status”? How to apply this notion to the ecosystems which, although slowly but purposefully, evolve and are subject to directional succession in the geological time scale (e.g. aging of lakes and peatbogs)?
- Will “favourable conservation status”, set as conservation objective, resist the challenge of common climate changes which require reaction and adaptation difficult to achieve with statically defined objectives?
- What if reaching the favourable conservation status of various habitats and species proves to be mutually conflictual?

These problems may and should be resolved with the art of nature conservation planning. The notion of favourable conservation status is helpful in that art, though it should not be applied in a mechanical and automatic manner since excessively rigid interpretation may bring more harm than benefit to the planning of nature conservation. The parameters and indices defining the status of species and habitats are useful, however the art of planning the conservation in a protected area does not rely on them only.

Adres autora:

Paweł Pawlaczyk
Klub Przyrodników
ul. 1 Maja 22
66-200 Świebodzin
email: pawpawla@wp.pl